

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
bureauonderzoek naar de kerk van de
Gereformeerde Gemeente te
's-Gravenpolder, gemeente Borsele (Z.)**

J. Vanden Borre

ARC-Rapporten 2004-10

Groningen
5 maart 2004
ISSN 1574-6887

DE NOORT

ZEE

GALLIÆ

PARS

Paris

Reims

© Metz

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De aanleiding voor het archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van bureauonderzoek is de uitbreiding van de kerk van de Gereformeerde Gemeente aan de Langeweg 61 te 's-Gravenpolder. Omdat de constructie van enkele zalen gepaard gaat met een ingrijpende verstoring van de bodem, is het nodig voorafgaand aan de bouw onderzoek te doen naar de archeologische waarde van de ondergrond. Architectenbureau Fierloos uit Goes gaf Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) de opdracht voor het IVO, hetgeen eind februari 2004 door drs. J. Vanden Borre is uitgevoerd.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

's-Gravenpolder ligt in het oosten van Beveland, een viertal kilometers ten zuiden van Goes. De kerk van de Gereformeerde Gemeente ligt in het oosten van 's-Gravenpolder (afb. 1).

1.3 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2004/025
Provincie	Zeeland
Gemeente	Borsele
Plaats	's-Gravenpolder
Toponiem	Langeweg 61
Kaartblad	65H
Coördinaten	52.200/386.800
Periode	Middeleeuwen–Nieuwe Tijd
Type object	Kerk
Type bodem	Klei op veen
Geomorfologie	Duinkerke- op Calaisafzettingen

1.4 Doel van het onderzoek

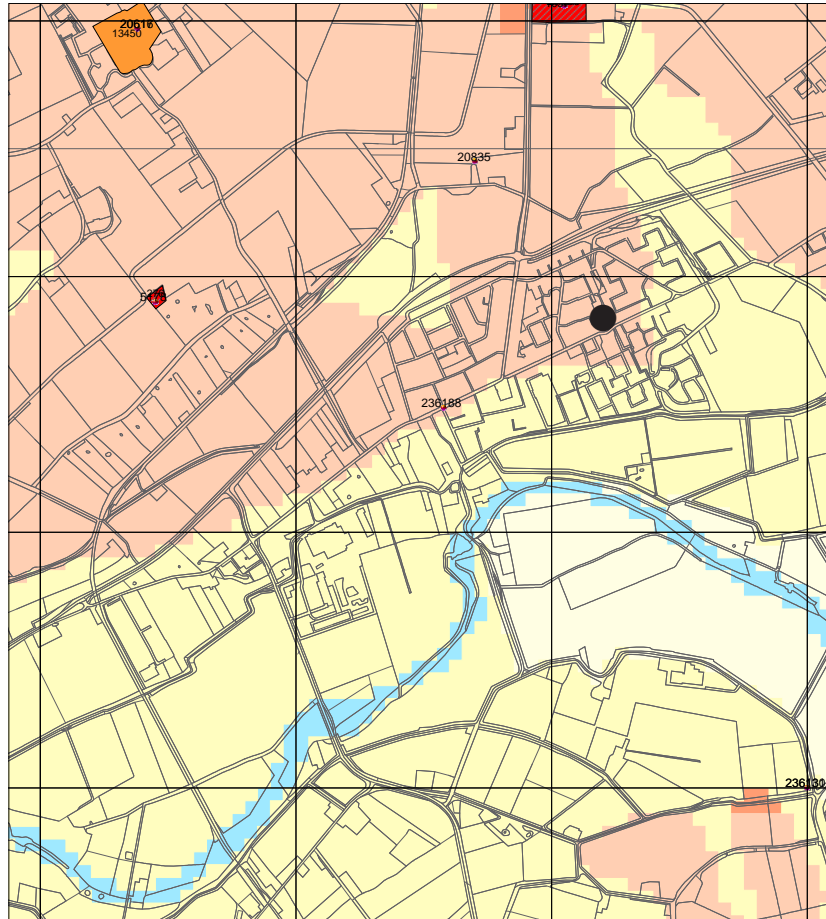
Door middel van dit onderzoek wordt geprobeerd inzicht te krijgen in de paleo-landschappelijke opbouw en de mate van verstoring van de ondergrond. Deze informatie geeft een idee van de potentiële archeologische waarde van het terrein.

1.5 Werkwijze

Het onderzoek gaat uit van geologische, historische en archeologische informatie. Er is gebruik gemaakt van bodemkaarten, geomorfologische kaarten, de gegevens van het architectenbureau Fierloos uit Goes en van Archis.¹ Uiteraard leverde ook archeologische en geologische literatuur over Zeeland, en Beveland in het bijzonder, veel informatie op. In het bijzonder worden de schriftelijke en mondelinge gegevens vermeld die verkregen zijn van de Archeologische Werkgemeenschap

---

¹Archeologisch informatiesysteem voor Nederland.

Legenda

- GRID_1KM
- WAARNEMINGEN
- MONUMENTEN**
- archeologische betekenis
- archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- TOP10 ((c)TDN)
- IKAW**
- zeer lage trefkans
- lage trefkans
- middelhoge trefkans
- hoge trefkans
- lage trefkans (water)
- middelhoge trefkans (water)
- hoge trefkans (water)
- water
- niet gekarteerd
- PROVINCIES

ROB
ArchisII

Afbeelding 1 De ligging van de kerk van de Gereformeerde Gemeente (zwarte stip). Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 5 maart 2004.

Nederland (AWN), afdeling Zeeland, vertegenwoordigd door mevr. D. de Koning en dhr. P. Pinxteren. Op basis van deze informatie is een beeld gevormd van de archeologische waarde van de ondergrond van 's-Gravenpolder.

2 Resultaten

2.1 Geologie

Om een idee te krijgen wat de archeologische waarde is van een te onderzoeken gebied, volstaat het niet om alleen de reeds gevonden bewoningsresten en hun ligging in de bodem te bestuderen. Ook de bodem zelf moet als uitgangspunt genomen worden.

Rond 2300 v. Chr. werd Zeeland afgeschermd van de zee door de vorming van strandwallen. Het hele achterliggende gebied kon, door het uitblijven van overstromingen en door ontzilting, vervenen. Vanaf 1000 v. Chr. tot en met de Vroege Middeleeuwen (ca. 450–1050 n. Chr.) drong de zee regelmatig door de strandwal en overspoelde het land. Door werking van de zee en de Schelde werd het veen soms weggeslagen en/of overspoeld met klei (de zogenaamde Duinkerke-transgressies). Binnen dit korte overzicht moet de aandacht gevestigd worden op de reconstructie van een Romeinse rivierloop die net ten zuiden van Goes liep en via Ellewoutsdijk en Domburg in zee uitmondde. Deze rivierloop is op basis van boringen gelokaliseerd, maar er zijn ook enkele vondsten die deze reconstructie steunen. Op de oevers van de veronderstelde stroom zijn in Hoedekenskerke (een viertal kilometer ten zuiden van 's-Gravenpolder) Romeinse scherven en dakpannen te voorschijn gekomen. En net ten westen van Hoedekenskerke zijn sporen van een Romeinse nederzetting gevonden. De Duinkerke Iafzettingen die de oevers van die oude stroom vormen zijn echter meestal weggeslagen door de kracht en de omvang van latere afzettingen. Ten noorden van Goes zijn bijvoorbeeld Duinkerke IIIa en IIIb-afzettingen gevonden die oude Calais-lagen hebben weggeslagen en twintig meter sediment hebben afgezet.² Op basis van de verschillende reconstructies kunnen we ervan uitgaan dat 's-Gravenpolder net in deze oude stroombedding lag. Het is dus erg onwaarschijnlijk dat materiaal wordt teruggevonden dat ouder is dan middeleeuws (Bazen 1987, Berendsen 2000, Dekker 1971).

Samenvattend kunnen we stellen dat de gemiddelde bodemopbouw in 's-Gravenpolder er hoogstwaarschijnlijk als volgt uitziet: De huidige bewoningslaag tot en met de middeleeuwse bewoningslagen rusten op de verschillende Duinkerke-afzettingen. Het is heel goed mogelijk enkel Duinkerke III-afzettingen worden gevonden die de oudere afzettingen hebben weggeslagen. Ook het onderliggende veen kan zijn weggespoeld. Daaronder liggen de Calais-afzettingen. Archeologisch gezien zijn de verschillende Duinkerke-afzettingen belangrijk, maar, zoals gezegd, zijn deze vaak weggespoeld.

²Mondelinge mededeling SOB Research.

2.2 Geschiedenis

Uiteraard kan historische informatie erg goed helpen om de archeologische waarde van een bepaald gebied te bepalen. Vooreerst moeten aanstipt worden dat in deze paragraaf kort wordt stilgestaan bij het verleden van het dorp 's-Gravenpolder en niet bij de kerk van de Gereformeerde Gemeente zelf, omdat deze een nog erg jonge geschiedenis kent (De Ruiter n.d., p. 46).

Het dorp is ontstaan na het inpolderen van het gebied ten zuiden van Voirtrappe, een oud gehucht iets ten noorden van het huidige 's-Gravenpolder. Wanneer dit precies gebeurde is niet echt duidelijk, maar zeker is dat de bedijking in de eerste helft van de veertiende eeuw plaatsvond (Dekker 1971, pp. 79, 356; De Ruiter n.d., pp. 7). Van een echt dorp is dan nog geen sprake. Op een negentiende eeuwse kaart is te zien hoe schaars de bewoning in het dorp is. In verband met dit onderzoek is wel interessant te wijzen op de lichte bewoning die voorkomt aan de noordzijde van de Langeweg of in de 'Oost voortrap hoek' (zie afb. 2).

Hieruit kan geconcludeerd worden dat het historisch onderzoek middeleeuwse archeologische informatie kan ondersteunen. Dit onderzoek toont verder ook aan dat historische agrarische bebouwing in het bedreigde gebied niet uit te sluiten en zelfs waarschijnlijk is.

2.3 Archeologie

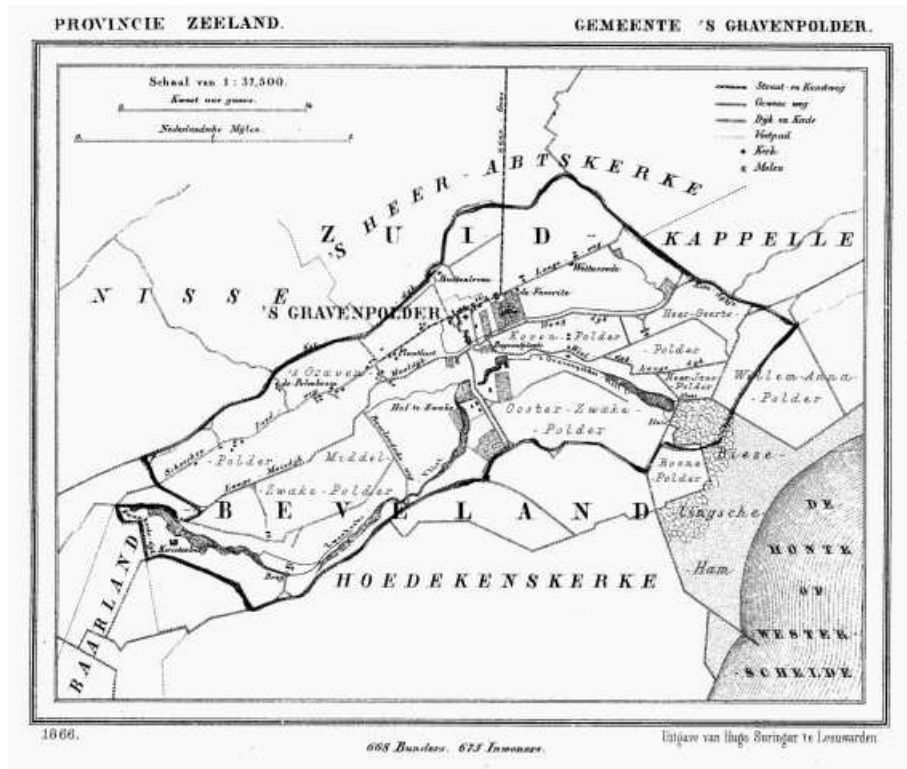
Het gebied is op de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden, 2e generatie; Deeben & Wiemer 1999, p. 33) ingekleurd als een zone met een middelhoge trefkans (zie afb. 1). Dit wil zeggen dat in dit gebied, mits de bodemomstandigheden in orde zijn, eventueel archeologische vondsten kunnen gedaan worden. Die bodemomstandigheden hzijn reeds boven beschreven. In deze paragraaf wordt ingegaan op de archeologische context van de streek rond het bedreigde gebied.

Voor het dorp 's-Gravenpolder zelf staat in Archis één vondstmelding geregistreerd (waarnemingsnr. 236188, ROB objectnr. 48HN-17). Het gaat om enkele mesheftbekroningen en een leerstempel die worden gedateerd tussen de zestiende en de achttiende eeuw. Deze vondsten zijn in 2000 gedaan op de hoek Gravenstraat-Raadhuisstraat door dhr. P. Hengsdijk en dhr. P. Pinxteren. In 's-Gravenpolder zijn nog andere vondsten gedaan, waarvan de oudste uit de vijftiende eeuw n. Chr. dateren.³ Oudere vondsten zijn (nog) niet naar boven gekomen.

3 Conclusies

Op basis van de bekende bodemkundige, historische en archeologische gegevens kunnen enkele verwachtingen geformuleerd worden in verband met het bedreigde gebied. Het huidige 's-Gravenpolder ligt hoogstwaarschijnlijk op Duinkerke IIIa-fzettingen. Het is echter gissen of onder deze laag oudere bodems bewaard zijn gebleven. Er wordt ervan uitgegaan dat dit niet geval is en dat de ondergrond van 's-Gravenpolder tot in de Middeleeuwen de speelbal was van rivieren en de zee.

³Mondelinge mededeling dhr. P. Pinxteren.

Afbeelding 2 's-Gravenpolder in 1866 (met detail van de situatie aan de Langeweg).

In de veertiende eeuw ontstaat bewoning na het inpolderen van het gebied ten zuiden van Goes. Dit bewijzen historische documenten en archeologische vondsten. De aard van de bewoning is tot in de vroege twintigste eeuw zeer kleinschalig. Het is dus erg waarschijnlijk dat in het bedreigde gebied resten bewaard zijn van middeleeuwse, laatmiddeleeuwse of postmiddeleeuwse bewoning.

4 Aanbeveling

Uit het IVO blijkt dat in het bedreigde gebied rond de kerk van de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder resten bewaard kunnen zijn van middeleeuwse, laatmiddeleeuwse of postmiddeleeuwse bewoning. Het bedreigde gebied is op de IKAW 2e generatie ingekleurd als een zone met een middelhoge archeologische trefkans (zie afb. 1). Dit in overweging nemend en gelet op de verwachtingen die in het rapport worden geformuleerd, wordt er archeologisch vervolgonderzoek aanbevolen in de vorm van een booronderzoek. Hierbij kan de bodemopbouw nauwkeurig worden onderzocht. Volgens de eisen die door de provincie aan een archeologisch booronderzoek worden gesteld dient er direct een inventariserend alsmede een waarderend booronderzoek (dit houdt in: bij het aantreffen van archeologica dient deze 'vindplaats' door het zetten van extra boringen te worden gewaardeerd en wordt de omvang van de vindplaats exact bepaald) plaats te vinden.

Literatuur

- Bazen, M., 1987. *Toelichting bij de kaartbladen 48 Oost, Middelburg, en 49 West, Bergen op Zoom*. Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen (Fysische geografie van Nederland).
- Deeben, J. & R. Wiemer, 1999. Het onbekende voorspeld: de ontwikkeling van een indicatieve kaart van archeologische waarden. In: W. J.H. Willems (eds.), *Nieuwe ontwikkelingen in de Archeologische Monumentenzorg*. Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 20).
- Dekker, C., 1971. *Zuid-Beveland: de historische geografie en de instellingen van een Zeeuws eiland in de middeleeuwen*. Assen.
- Ruiter, J. de. *'s Gravenpolder- dorp van de graaf*. Borsele.